

Деркач Ю.О.

Національний університет «Одеська політехніка»

ДРУКОВАНИЙ ОРГАН УКРАЇНСЬКОГО ІНСТИТУТУ ГРОМАДОЗНАВСТВА В ПРАЗІ «СУСПІЛЬСТВО» (LA SOCIÉTÉ) 1925–1927 РР.

Освітньо-наукова діяльність емігрантів у Чехословаччині займає важливе місце в становленні української науки. Перш за все, це шлях до збереження освітнього капіталу та репрезентації української нації на міжнародній арені. Огляд наукової літератури за зазначеним напрямком демонструє певні прогалини, щодо становлення журналу.

У статті проаналізовано зміст випусків часопису «Суспільство», наведено провідні публікації з теми: соціології, історії, економіки. Проведено аналіз рубрикації журналу. Головою редакції був М. Шаповал, який проводив рецензування публікацій, що надходили до нього. У випусках III–IV та V–VI, до колегії приєдналися співробітники Українського Інституту Громадознавства: О. Ейхельман, Н. Григорій, В. Коваль, М. Мандрик Л. Білецький. Приділено увагу питанню популяризації української науки на теренах Українського Інституту Громадознавства. Метою видавництва «Суспільства» зазначаємо не лише розвиток української освіти та науки в Празі, а й представлена у вихованні молоді української національної свідомості. Проаналізована роль збірника у становленні історії української освіти. Невизначеність студентської спільноти на теренах Чехословаччини закликала до згуртування та об'єднання українських емігрантів в освітні осередки та активізацію видавничої діяльності. Так поширювалася преса, поезія, проводилися конференції українською мовою, що стало запорукою розвитку інтелектуального потенціалу. Суспільномовці покидали політичні партії та ставали на оборону та розвиток вітчизняної освіти. Популяризація української літератури сприяла на суспільну ситуації українських емігрантів, оскільки науковці мали право на професійну самореалізацію. Представлені у статті матеріали, дають змогу систематизувати інформацію щодо видавничого органу «Суспільство», яка у подальшому може використовуватися дослідниками, які зацікавлені в тематиці видавничої діяльності українських емігрантів у Чехословаччині 1920–1930 роках.

Ключові слова: видавництво, еміграція, Чехословаччина, редакція збірника, журнал «Суспільство», Український Інститут Громадознавства, М. Шаповал.

Постановка проблеми. Критерієм ефективної діяльності Українського Інституту Громадознавства в Празі – організація видавничої справи співробітників з різноманітних наукових закладів. Важливе місце в становленні української періодики в еміграції займає збірник «Суспільство» 1925–1927 рр. Він став міжнародним науковим майданчиком для висвітлення: політичних, економічних, юридичних, соціологічних проблем. Різноманітні дослідження репрезентувалися у вигляді об'єктивних статей, що давали можливість поглибити свої знання студентам з різних напрямків. Часопис відображав національну самоідентичність та майбутні стратегії становлення системи української освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання видавничої діяльності української еміграції в Чехословаччині вивчали науковці:

С. Наріжний [10; 11], М. Савка [12], Н. Браїлян [2], С. Віднянський [3; 4], О. Даниленко [6], О. Сухобокова [17], О. Вовк [5] І. Крупський [8], В. Стремидло [13]. Збірник «Суспільство» є малодослідженим, тому потребує детального вивчення, оскільки являвся невід'ємним рупором розвитку української науки в Празі та відіграв важливу роль на міжнародній арені.

Вчена Н. Браїлян у своїй роботі «Періодичні видання української еміграції у Чехословаччині (1919–1929 рр.): динаміка розвитку, кількісні параметри», проаналізувала різноманітні часописи та їх кількість видань, що виходили у період 1919–1929, серед зазначених був журнал «Суспільство» [2, с. 77]. Автор підкреслила, що президент Т. Масарик та Е. Бенеш (голова уряду) сприяли розвитку та становленню української науки, а також Прага стала потужним центром

розвитку різноманітних вітчизняних наукових установ, що дало можливість надбання знань студентам, що емігрували на нові території. Вкрай важливо дослідити кількість видань, оскільки кожен випуск наповнений науковою значущістю та є рушійною силою для розвитку знань.

Постановка завдання. Проаналізувати становлення та діяльність українського часопису «Суспільство» в еміграції в Чехословаччині 1925–1927 роках. Особливо розглянути суспільно-політичне значення збірника у становленні та розвитку української освіти та наук: минуле та відбиток у сучасності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Фактично відділом соціології та політики Українського Інституту Громадознавства було зредаговано збірник «Суспільство» впуски I–II, III–IV, V–VI разом 31 1/2 аркушів друку [7, с. 25].

Дослідник С. Наріжний у своїй роботі «Українська еміграція. Культурна праця української еміграції 1919–1939: матеріали, зібрані до частини другої» аналізує освітні центри за кордоном в Чехословаччині та їх друкованим органам. Зазначає що вийшло 3 випуски журналу «Суспільство», серед авторів статей були професори різних європейських університетів, що дає змогу оцінити дружні зв'язки та обмін досвідом між європейськими викладачами. В перспективі це розвиває конкурентоспроможність серед професорського складу [10, с. 24]. Одним із важливих завдань Українського Інституту Громадознавства: поширювати науку через видавничу діяльність, що сприяло адаптації студентства до нових реалій життя та займалися просвітницькою діяльністю [17, с. 134].

У свою чергу В. Вовк наголошує, що наукові та публіцистичні напрацювання в еміграції, є надбанням освітньо-наукового напрямку. Вони являють собою дзеркало повсякденного життя українців на чужині. Крізь часописи ми можемо відслідкувати історичні події та процеси, що вплинули на наше з вами життя [5, с. 64].

Перший випуск збірника «Суспільство» частина I–II вийшов у 1925 році за редакцією М. Шаповалова у Празі. Зазначається, що друкуються співробітники закладу з усіх відділів та різних закладів. Головною вимогою до науковців при наданні своєї роботи було об'єктивність інформації, підтверджені ґрунтовними джерелами, при цьому кожен автор несе відповідальність за наданий матеріал. У першому збірники надруковані роботи: І. Блага «Сучасна чеська соціологія», М. Шаповал «До питання про організацію укра-

їнських соціологічних студій», С. Чепін «Застій родинного побуту в суспільній культурі», Ф. Щербина «Проблеми світової сільсько-господарської статистики», Л. фон-Візе «Начерк вибудовування науки про суспільні відносини», М. Мандрика «Національні меншості в міжнародному праві», І. Штейнберг «Місце анархізму в лівому народництві». Автори намагалися надавати інформацію за різними напрямками, крізь які ми можемо простежити соціокультурні проблеми того часу.

Особливу увагу приділяли розвитку та становленню суспільства, та всіх його ланок. Поняття «соціологія» розглядали з різних сторін, та приводили роз'яснення різноманітних європейських науковців. Визначали, що індивід, являє собою соціальний інструмент, при побудові суспільних відносин у громаді. Розглядають питання суспільного сумління та свідомість індивіда. Автори намагаються пояснити моральну еволюцію людства, крізь призму історичних подій. М. Шаповал намагався через статті та публічні виступи, донести важливість соціологічної освіти та навчальних студій.

В окремому розділі обговорюється література: М. Шаповал «Т. Масарик про демократію», М. Мухин «Політичні партії (праця проф. Р. Міхельса)», М. Мандрика «Соціологія і проблеми суспільного виховання в Сполучених Штатах», І. Штейнберг «Соціалістичне виховання (Праця М. Адлера)», М. Шаповал «Навчання соціології в СРСР». Резензії та бібліографія М. Шаповал «Професор М. Грушевський. З історії релігійної думки на Україні», В. Петрів «А. Бубнов. Тихоокенська проблема XX століття», М. Мухин «А. Sorokin. The sociology of revolution» та інші. Представлені замітки Д. Ісаєвича «Масарикове соціологічне товариство» та некролог професора Й. Грубер [15, с. 2].

У 1926 році виходить наступний випуск «Суспільство» частина III–IV. Редакційну колегію представляли: М. Шаповал (український соціолог був головою Українського Інституту Громадознавства, головним завданням вбачав розвиток української соціологічної науки та проведення соціальних досліджень, оскільки ці безцінні наукові надбання пояснюють суспільні зв'язки та процеси, які відбуваються в світовій спільноті), О. Ейхельман (вчений-правознавець, теоретик конституційного права, викладав в навчальних закладах дисципліни пов'язані з юриспруденцією), Н. Григоріїв (очолював відділ народознавства при Українському Інституті Громадознавства з 1925–1927 рр., викладав дисципліни пов'язані

з історією народів, традицій і культур сусідніх країн, соціальну та культурну історію України та інші), В. Коваль (громадський діяч, починаючи з 1925 по 1927 очолював відділ економіки та техніки Українського Інституту Громадознавства. Зробив великий внесок економічну науку, відомий як фахівець машинобудування, складав та викладав літературу за спеціальністю) [9], М. Мандрик (правознавець, викладав міжнародне право та правові дисципліни, таким чином намагався розвивати українську правознавство серед молоді.) Короткі відомості про членів редакційної колегії формують у читача бачення наукових фахівців.

У збірнику представлені такі напрацювання: В. Коваль «Соціально економічна природа сільсько-господарської кооперації», Едвард Росс «Підстави індустріального дуалізму» М. Шаповал «Місто і село (соціологічні нариси)», Чарльз А. Елльвуд «Група та суспільство», В. Петрів «До проблеми сучасної армії в зв'язку з людськими втратами в війні», Р. Міхельс «Соціологія в Італії», М. Мандрика «Національні меншості в міжнародному праві», І. Донской «Етичний марксизм». У журналі присутня секція – обговорення літератури: М. Курах «Загальна соціологія професора Л. фон-Візе», М. Мухин «Досліди професора В. Г. Штефка над впливом голоду на молоде покоління та на поширення туберкульозу», С. Русова «Виховання та соціологія Дюркгейма» та «Бюлетень Міжнародного Університетського життя», М. Мандрика «Церква і соціологія», Д. Дорошенко «Збірник Соціально -економічного Відділу» Української Академії Наук. У збірнику представлені рецензії та бібліографія І. Штентейберг, М. Шаповала, С. Борадоєвський, С. Ган. Представлені літературні та замітки співробітників навчального закладу [14, с. 3]. Випуск збагачений на соціологічне направлення у зв'язку з тим, що українська соціологічна наука набуває більш широкого загалу та починає виокремлюватися в наукові дисципліни. Оскільки саме на практичних заняттях студенти дізнаються про механізми, закономірності, закони, методики, технології та соціологічні стратегії, які в майбутньому.

Наступний випуск 1927 року V–VI частина «Суспільство». Редакційна колегія складалася з М. Шаповал, О. Ейхельман, Л Білецький, Н. Григоріїв, М. Мандрик . Серед заявлених робіт присутні В. Коваль «Соціально-економічна природа сільсько-господарської кооперації», Е. Халупний «Система соціології», М. Мандрика «Сучасне міжнародне право, його сурогати й політична самоволя», І. Донской «Етичний Марксизм»,

М. Шаповал «Українська соціологія», Е. Богардус «Змін соціальної дистанції в людських взаємовідносинах». Винесенні окремою секцією обговорення літератури [16, с. 3].

Випуск направлений на ознайомлення аудиторії з різноманітними соціологічними течіями. Людська воля постає об'єктом дослідження, оскільки впливає на розвиток історії людства. Автори наголошують на тому, що необхідно реорганізувати науку, аби мати позитивні результати навчання студентів. Головним завданням науковців було: досліджувати європейську соціологічну науку та популяризувати її українському суспільству.

Науковець О. Богуславський, зазначає що через видавничу діяльність українських емігрантів, викладачі наукових закладів можуть виховувати національно-патріотичні погляди серед молоді [1, с. 17]. На сьогодні є вкрай важливо ознайомити широкі версти населення з видавничою діяльністю Українського Інституту Громадознавства, а саме збірником «Суспільство». Оскільки через просвітницьку діяльність закладу поширювалася українська соціологічна наука. Головним завданням якої було: виявлення соціальних цінностей серед здобувачів, розробка вітчизняної методології, опис та систематизація наукового та дослідного матеріалу у вигляді звітів, статей, публікацій, підручників, формування соціологічних ідей, проведення соціальних досліджень та їх апробація.

Слід відмітити, що авторський склад редакції журналу «Суспільство» працювало не тільки над видавництвом збірника, а й друкували науково-популярні твори. Члени редакції викладали освітні дисципліни в Українському Інституті Громадознавства, а саме:

Висновки. Таким чином, важливим фактором ефективного видавництва «Суспільства» стали сприятливі умови та фінансова підтримка чехословацької влади. Часопис відіграв важливу роль у становленні української наук та освіти в Празі. Відтак унікальність часопису заключається у висвітлених темах, що торкаються соціально-політичних та економічних процесів суспільних відносин у Чехословаччині. У журналі представлені представники різних галузей знання, які ґрунтовно доносять до населення об'єктивну інформацію, таким чином формують свідоме українське покоління в еміграції 20–30-х рр. ХХ століття. На сторінках журналу представлені передусім проблеми розвитку української соціологічної науки, яка в майбутньому стане основою становлення вже сучасної укра-

їнської соціологічної думки. Суспільно-політичне значення часопису полягає у відтворенні українського наукового потенціалу, заклик до розуміння самоідентичності та підняття національного настрою серед українців. Збірник став міжнародним майданчиком для обміну науково-педагогічного досвіду, що зі свого боку, мотивуватиме молодь до пізнання наукової істини. Завдяки ініціативній редколегії журналу «Суспільство», налагоджувалися зв'язки між українською діаспорою з міжнародними науковими закладами. Видавнича діяльність сприяла становленню української соціологічної, політичної, економічної термінології та формувала інформативний простір навколо Українського Інституту Громадознавства. За рахунок того, що у журналі «Суспільство» друкувалися міжнародні науковці, соціальний рейтинг Інституту зростає, що давало змогу розширити просвітницьку

діяльність закладу. М. Шаповал разом з однодумцями запроваджував через видавничу діяльність комунікаційні стратегії, задля обміном наукового досвіду зі світовою спільнотою. Інтелектуальний продукт українських вчених завжди мав попит на міжнародній арені. Представлений авторський склад у статті через свої публікації намагається забезпечити Інститут методичними та науковими напрацюваннями, які стали основою досліджень сучасниками соціальних процесів в суспільстві. Крізь видавничу діяльність Українського Інституту Громадознавства, можемо визначити мобільність викладацького складу (оскільки професори відвідували різні країни з семінарами та лекціями з різних тематик) та стратегії функціонування навчального закладу. Видавничий орган «Суспільство» є важливою ланкою у процесі становлення української освіти та науки у Чехословаччині 20–30 рр., ХХ століття.

Список літератури:

1. Богуславський О. В. Преса міжвоєнної української еміграції і боротьба за незалежність України: історичний шлях, досвід, дискусії: монографія. Запоріжжя: Просвіта, 2008. 452 с
2. Браїлян Н. Періодичні видання української еміграції у Чехословаччині (1919–1929 рр.): динаміка розвитку, кількісні параметри. *Збірник праць Науково-дослідного інституту пресознавства*. 2014. № 4. С. 74–90.
3. Віднянський С. В. Культурно-освітня і наукова діяльність української еміграції в Чехо-Словаччині: Український вільний університет (1921–1945) : монографія. Київ: Інститут історії України НАН України, 1994. 82 с.
4. Віднянський С. В. Політика чехословацького уряду щодо української еміграції в міжвоєнний період. *Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки*. 1993. № 3. Київ. С. 36–56.
5. Вовк О. В Преса української еміграції як джерело вивчення культури, освіти та повсякденного життя українців (1920-ті роки) *Вісник Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського*. 2019. № 3. С. 64–71.
6. Даниленко О. В. Український Громадський Комітет у Чехословаччині (1921–1925 рр.): дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01. Київ, 2004. 208 с.
7. Звіт з діяльності Українського Інституту Громадознавства в Празі і його установ квітень 1926 – листопад 1928. Прага, 1928. С. 2. URL: <https://diasporiana.org.ua/ukrainica/zvit-z-diyalnosty-ukrayinskogo-institutugromadoznavstva-v-prazi-i-jogoustanov-kviten-1926-lystopad-1928/> (дата звернення: 25.04.2023).
8. Крупський І. В. Преса як джерело досліджень національно-визвольних змагань за Українську державу (Друга половина ХІХ – перша чверть ХХ ст.): автореф. дис. ... д-ра іст. наук: 07.00.06. Київ, 1996. 29 с.
9. Мацько В. П. Коваль Володимир Дмитрович. Енциклопедія Сучасної України / редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін. ; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2013. URL: <https://esu.com.ua/article-9110>
10. Наріжний С. П. Українська еміграція. Культурна праця української еміграції 1919–1939: матеріали, зібрані С. Наріжним до частини другої. Київ. Олени Теліги, 1999. 272 с.
11. Наріжний С. П. Українська еміграція: культурна праця української еміграції між двома світовими війнами ч. 1.
12. Савка М. О. Українська еміграційна преса у Чехословацькій Республіці (20–30-ті рр. ХХ ст.). Львів, 2002. 308 с.
13. Стремидло В. І. Друга хвиля української еміграції у Чехословаччині (20–30-ті рр. ХХ ст.): автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.02. Запоріжжя, 1994. 19 с.
14. Суспільство. Український Інститут Громадознавства Празі. т. 3–4. 1926. 184 с. URL: <https://diasporiana.org.ua/periodika/6018-suspilstvo-1926-t-3-4/> (дата звернення 10.04.2023).

15. Суспільство. Український Інститут Громадознавства в Празі, 1925 т. 1–2. 159+10 с. URL: <https://diasporiana.org.ua/periodika/6016-suspilstvo-1925-t-1-2/> (дата звернення 10.04.2023).

16. Суспільство. Український Інститут Громадознавства. 1927. т. 5–6. 161 с. URL: <https://diasporiana.org.ua/periodika/6021-suspilstvo-1927-t-5-6/> (дата звернення 10.04.2023).

17. Сухобокова О.О. Український культурно-освітній осередок у Чехословаччині в 20-х рр. ХХ ст. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*. Серія: Історія. 2010. № 17. С. 133–137.

Derkach Yu.O. PRINTED ORGAN OF THE UKRAINIAN INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES IN PRAGUE “SOCIETE” (LA SOCIETE) 1925–1927

The educational and scientific activity of emigrants in Czechoslovakia occupies an important place in the formation of Ukrainian science. First of all, this is a way to preserve educational capital and represent the Ukrainian nation on the international stage. A review of the scientific literature in the specified direction shows certain “white spots” regarding the formation of the journal. The article analyzes the content of the magazine issues, indicates the number of publications presented, and establishes the composition of the authors. Considered topics on which papers were published. The specified editorial board of the magazine. The head of the editorial office was M. Shapoval, who reviewed the publications submitted to him. In editions III–IV and V–VI, employees of the Ukrainian Institute of Social Studies joined the board: O. Eichelman, N. Grigoriyev, V. Koval, M. Mandryk, and L. Biletskyi. The educational and scientific directions of publications in the magazine, which represent the relevance of one or another problem, are revealed. Attention was paid to the issue of popularizing Ukrainian science on the Ukrainian Institute of Social Studies territory. The purpose of the “Society” publishing house is not only the development of Ukrainian education and science in Prague but also the Ukrainian national consciousness represented in the education of young people. The role of the collection in the formation of the history of Ukrainian education is analyzed.

The uncertainty of the student community on the territory of Czechoslovakia called for the unity and unification of Ukrainian emigrants in educational centers and the activation of publishing activities. This is how the Ukrainian press and poetry spread, and conferences were held in the Ukrainian language, which became a key to the development of intellectual potential. Social speakers left political parties and became involved in the defense and development of national education. The popularization of Ukrainian literature contributed to the social situation of Ukrainian emigrants, as scientists had the right to professional self-realization. The materials presented in the article make it possible to systematic information about the publishing body “Society”, which can be used in the future by researchers who are interested in the publishing activity of Ukrainian emigrants in Czechoslovakia in the 1920s – 1930s.

Key words: publishing house, emigration, Czechoslovakia, edition of the collection, magazine “Society”, Ukrainian Institute of Social Studies, M. Shapoval.